

seu ipsa legis æternæ cognitio; ideo nil mirum, si vulgo etiam duæ adsignentur morum regulæ, nempe ratio humana tanquam regula proxima, et lex æterna tanquam regula remota juxta illud D. Thomæ: *Regula voluntatis humanæ est duplex: una propinqua et homogenia, scilicet ipsa humana ratio; alia vero est prima regula, scilicet lex æterna, quæ est quasi ratio Dei*¹. Utamque regulam probant *Scripturæ*; de ista legitur: *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini*². De illa autem habetur: *In omni opere tuo crede ex fide animæ tuæ; hoc est enim conservatio mandatorum*³.

39. Hinc collige: — 1. morum regulam non constitui a libertate, licet et ipsa concurrere debeat; quia liber concipitur actus, antequam sit moralis; — 2. neque ipsam pariter esse collocandam in solo utili ac delectabili; si enim quod placet, illud semper prosequi et amplecti liceret, omnia passim pessumdarentur, propria cupiditas modum non haberet, et quanto quis esset audacior, tanto esset honestior: quod rectæ rationi repugnat. Consentientes habemus philosophos morales, uti sunt Genuensis⁴, Muratori⁵, Galuppi⁶, Olivieri⁷, Cardella⁸, Liberatore⁹, Balmes¹⁰, etc.

40. Q. 3. Quot sunt moralitatis species?

R. Duæ solent moralitatis species ab omnibus indicari: *bonitas* nempe et *malitia*. Bonitas consistit in ipsa conformi-

¹ 1, 2, q. 71, a. 6. Ex quo patet, rationem creatam hanc regulam constituere non quidem per se, sed prout substat legi æternæ. Hinc Angelicus 1, 2, q. 19, a. 4, ait: *Quod ratio humana sit regula voluntatis humanæ, ex qua ejus bonitas mensuretur, habet ex lege æterna, quæ est ratio divina, unde in Ps. iv dicitur: Multi dicunt, quis ostendit nobis bona? signatum est super nos lumen vultus tui, Domine, quasi diceret, lumen rationis quod in nobis est, in tantum potest nobis ostendere bona et nostram voluntatem regulare, in quantum est lumen vultus tui, id est a vultu tuo derivatum.*

² Ps. cxviii. — ³ Eccl. xxxi.

⁴ De principiis legis naturæ. — ⁵ Philos. moral., c. xxiii.

⁶ Filos. mor., ecc. — ⁷ Filos. mor. — ⁸ Trattato d'Etica.

⁹ Elem. di Filos.

¹⁰ *Ethique*, etc. Vid. it. Barruel, *les Helviennes*. — Manzoni, *del Sistema che fonda la morale sull'utilità*. Item Taparelli, *Saggio Teoretico*, § 1, et segg.

tate actionis humanæ cum morum regulis; malitia in ejusdem conformitatis defectu¹.

Sub duplici autem respectu considerari potest bonitas vel malitia moralis, *objective* et *subjective*. Objective spectata est ipsa actionis conformitas vel discrepantia in se, et in ipso objecto considerata independenter ab agentis voluntate: hæc dicitur bonitas, vel malitia materialis. Subjective vero accepta ea est, quæ in ipsa voluntate agentis consideratur, et libere ab eo voluta est: hæc autem bonitas, vel malitia formalis solet in scholis appellari.

41. *Quidnam sunt* (quæres) *fontes moralitatis?* Fontes moralitatis dicuntur ea omnia, quorum vi actus humanus evadit moraliter bonus, vel malus. Tres autem solent enumerari, *objectum* nempe, *finis* et *circumstantiæ*: nam ex his tribus habet actus, ut sit bonus vel malus, melior vel pejor.

Art. I. — De morali actionis objecto et fine.

42. Q. 1. *Quodnam est morale actionis objectum?*

R. Morale actionis objectum est id, circa quod primo et immediate versatur actus moralis: quare *objecti* nomine non intelligimus illud omne quod voluntati exhibetur in ordine ad mores; tunc enim complecteretur et finem et circumstantias. Sed sumitur stricte pro omni re ac persona, quæ primitus et per se attingitur ab actu: sic v. g. res aliena est objectum furti; persona humana est objectum homici-

¹ Disputant utrum etiam tertia species sit admittenda, nempe *indifferentia*, seu illud esse, quod ex se et natura sua non habet, quod sit vel bonum vel malum moraliter, ideoque quod sit conforme vel difforme cum morum regulis. — Alii cum Alasia affirmant; hi enim sumunt indifferentiam incomplete seu in abstracto et in se, non autem in individuo: quo sensu actus bene potest dici indifferens secundum speciem; quia ex specie sua non habet ut sit bonus vel malus, sed capax alterutrius, uti est deambulatio. — Alii negant cum Gonet; nam, inquiunt, omnis species moralitatis necessario terminare debet in aliquo individuo: at res quælibet in individuo spectata, si cum deliberatione fit, debet necessario congruere vel opponi morum regulis: si congruit, bona est; si non congruit, mala; non est ergo tertia species admittenda.

dii¹. — Porro certum est actum humanum ab objecto suam moralitatem sumere, et quidem primariam. Ita Angelicus, alii- que communiter.

1. *Actus humanus sumit suam moralitatem ab objecto.* Sane actio ab eo sumit suam moralitatem, a quo habet, ut sit bona aut mala; atqui ab objecto habet actio, ut bona sit vel mala. Unde legimus de peccatoribus: *Facti sunt abominabiles sicut ea, quæ dilexerunt*². Et D. Augustinus: *Talis quisque est, qualis est ejus dilectio: terram diligis? terra es; Deum diligis? quid dicam? quasi Deus es*³.

2. *Sumit moralitatem primariam.* Illa moralitas primaria dici debet quæ actui ante aliam quamcumque convenit, et quæ etiamsi aliæ mutantur, semper tamen eadem ipsa remanet; atqui moralitas ab objecto sumpta ante aliam quamcumque actui convenit, cum actus sine ea concipi nequeat, bene vero sine aliis: et aliæ mutari possint, ista vero nunquam mutetur. Sic furtum, quod quis in ecclesia committit ad se inebriandum, primario concipitur malum ratione objecti, quatenus est ablatio rei alienæ, invito rationabiliter domino: quæ injustitia furto inhæret, etiam mutato fine qui est ebrietas, et circumstantia, scilicet loci sacri.

43. *Quidnam (quæres) requiritur, ut actus humanus bonitatem vel malitiam ab objecto desumat?* — R. Ut actus humanus sumat bonitatem ab objecto, non sufficit, quod ista bo-

¹ Animadvertendum est, tale objectum non accipi *physice*, et secundum naturalem suam entitatem, sub quo respectu semper est bonum *bonitate naturæ*, ut aiunt, *et entis*, et potest dare speciem tam actui bono, quam malo: sic v. g. pecunia potest esse objectum materiale tam furti, quam restitutionis; tam avaritiæ, quam elemosynæ. Sed considerari *moraliter* quatenus convenit cum recta ratione et morum regulis, vel ab iisdem discordat; si convenit intrinsece et ex natura sua, uti amor Dei, erit immutabiliter bonum; si extrinsece tantum et vi legis positivæ, uti jejunium, poterit esse aliquando bonum, aliquando malum, ex fine nempe et circumstantiis. Hinc alii volentes strictiori loquendi formula uti, dicunt actum humanum desumere suam moralitatem non ab ipso objecto, sed a modo tendendi in illud sive rationi consono sive dissono. Et hoc modo explicant odium Dei quod habet objectum optimum, et tamen est moraliter pessimum; quia voluntas fertur in Deum omni amore prosequendum modo rationi maxime dissono, scilicet odio habendo. (Ita Continuator Tournely.)

² Osee IX. — ³ Tract. 2 in Joann.

nitatis sit cognita; sed requiritur insuper, ut directe et explicitè sit volita. Quare? *Quia*, inquit Angelicus, *ad hoc, ut sit voluntas bona, requiritur quod sit bona sub ratione boni, hoc est quod velit bonum, et propter bonum*¹. Hinc qui jejunit, ut parcat sumptibus, nihil apud Deum meretur, quia bonum non intendit prout bonum est; nam bonum non nisi ex integra causa. Ceterum necesse non est, ut operans *in actu signato*, ut aiunt (seu reflexe) bonitatem actus intendat, v. g. ut dicat secum: *Volo id agere quia bonum est*; hoc enim esset onus importabile. Sed sufficit, ut eam intendat *in actu exercito*, nempe ut velit actum qua ratione bonus est: uti v. g. si in elemosyna intendat sublevare pauperem; jam enim vult bonum sub ratione boni.

Ut autem actus humanus malitiam desumat ab objecto, sufficit, ut ista sit cognita ac volita implicite et indirecte; agit enim contra rectam rationem quicumque aliquid appetit, quo cum percipit conjunctam esse malitiam, licet hæc secundum se ipsi non placeat. Nec refert, quod, agendo de bonitate actus, ipsa bonitas directe appetenda sit: disparitas in eo est, quod bonitas moralis sive honestas est appetibilis secundum se, et ideo secundum se seu directe appetenda est: malitia vero exigit non solum quovis tempore ac loco, et a quavis persona fugi; sed etiam quovis modo, ac ideo etiam indirecte et implicite: secus non omni modo vitaretur. Hinc qui se voluntarie inebriat, licet non velit directe privationem rationis et ipsam ebrietatis malitiam, sed solam intendat delectationem quam percipit ex ipso potu, turpiter tamen agit et peccat.

44. Q. 2. *Quid est finis?*

R. Finis definiri solet: *Illud, cujus gratia aliquid fit*. Hinc finis in agente dicitur etiam ejusdem intentio. — Trifaria est finis divisio: 1. in finem operis, et finem operantis; 2. in finem primarium, et finem secundarium; 3. in finem intermedium, et finem ultimum².

¹ 1, 2, q. 19, a. 7. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. V, *Tract. præamb.*, n. 57

² Finis solet etiam dividi in finem *cujus gratia*, et in finem *cui*: prior est res, cui obtinendæ agens dat operam: secundus est persona seu ob-

Finis operis est ille ad quem opus ex natura sua, et independenter ab arbitrio et voluntate operantis dirigitur: qui inde dicitur finis proprius et intrinsecus. Sic levamen pauperis est finis eleemosynæ. *Finis operantis* est ille, qui ab ipsius operantis arbitrio eligitur et intenditur, et dicitur finis extrinsecus, finis proximus, qui in re morali maxime attenditur. Sic finis medici medicinam suppeditantis potest esse vel ægroti sanitas, vel pecuniæ aut gloriæ consecutio. — *Finis primarius* dicitur ille, qui influit in actum uti causa efficiens, ita ut sine illo actus non fieret. *Secundarius* dicitur ille, qui allicit tantum ad agendum, quin tamen sit actionis causa efficiens: sic canonicus interessendo choro, sacerdos celebrando missam primarie intendunt Dei cultum, secundarie stipendium. *Finis ultimus* est ille, ad quem omnia referuntur: est porro felicitas, in quam homo necessario fertur. *Finis* demum *intermedius* est qui ad aliud refertur¹.

45. Certum est autem hominem libere agentem aliquem semper finem sibi proponere, ideoque semper agere debere propter finem aliquem. Nam agere libere est aliquid eligere: eligere vero est aliquid sibi proponere: hoc autem quid est aliud, quam agere propter finem? Finis autem duo refert: *causam* quæ impellit ad operandum; ac *terminum*, quia, obtento fine, agens quiescit. Est porro finis ultimus in executione, licet sit primus in intentione; quia ut finis obtineatur, debent certo præire media².

jectum, cui appetitur *finis gratia*. Sic in medico sanitas est finis *cujus gratia*, ægrotus est finis *cui*. — Item in finem *qui*, et finem *quo*: ille est quem consequi intendimus; iste est ipsius finis possessio. Sic Deus est finis *qui* hominis; visio beatifica finis *quo* seu formalis. Hæc divisio non est in duos fines, sed in duas res unum finem integrantes.

¹ Sic media, quibus studet avarus ad augendam suam pecuniam, in qua collocat suam beatitudinem seu ultimum finem, dici possunt totidem *fines intermedii*. Ubi notamus hos fines plures esse posse, non tamen dari plures fines ultimos totales. Sane finis ultimus est, ad quem omnia referuntur; at si duo essent isti fines, non omnia dici possent ad ipsos referri, neque super omnia appeti et amari; quia amor esset divisus inter duos. Huc facit illud Matth., vi: *Nemo potest duobus dominis servire*.

² S. Thomas, 1, 2, q. 1, a. 2.

46. Q. 5. *An actus humanus bonitatem et malitiam desumat a fine?*

R. affirmative: Actus humanus suam bonitatem et malitiam sumit a fine; inquit enim Scriptura: *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit; si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit*¹. Oculi autem nomine intentionem seu finem designari, sic aperte tradit S. Augustinus: *Oculum hic accipere debemus ipsam intentionem, qua facimus quidquid facimus: quæ si munda fuerit et recta, et illud aspiciens quod aspiciendum est, omnia opera nostra quæ secundum eam operamur, necesse est bona sint; quæ omnia opera totum corpus appellavit*². Idem adducens exemplum Catilinæ, qui uti Apostoli frigus, sitim, famem ferebat, ait³: *Unde ergo discernitur parricida iste ab Apostolis nostris, nisi fine illo, quem diversissimum sequebatur*⁴?

47. *Quid (quæres) dicendum si objectum sit bonum, sed malus finis: aut vice versa bonus sit finis, sed objectum malum?*

R. ad 1: Si finis est malus, totus actus malus erit juxta illud: *Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit*. Qui enim malo fine agit, vult bonum, sed sub ratione mali; ideo prout est volitum ab ipso, malum est⁵; nam *bonum ex integro*. Sane ratio improbat, ut eligatur bonum ob finem malum: hinc Deo displicuerunt dona Caini licet pingua, quia a malo fine provenientia.

R. ad 2: Si actus ab agente cognoscatur uti objective atque in se malus, non potest fieri bonus ob bonum finem quo

¹ Matth. vi. — ² L. II de Serm. Domini.

³ De moribus Manichæorum, l. II, c. xiii, n. 28. — V. Liguori, Op. Morale, l. V, Tract. præamb., n. 58.

⁴ Finis autem efficit actum humanum: 1. ex indifferente bonum vel malum, uti patet v. g. deambulatione, quæ vel bona vel mala intentione suscipitur; 2. ex bono meliorem, uti patet v. g. in eo, qui eleemosynam erogat, ut gratiam obtineat juste, caste, et temperate vivendi; 3. ex bono malum, uti patet v. g. in eo, qui dat puellæ eleemosynam ad eam seducendam; 4. ex malo pejorem uti patet v. g. in eo, qui furatur ad se inebriandum; 5. denique ex malo bonum quoad operantem, uti patet v. g. in eo, qui facit actum materialiter malum, sed non nisi fine ei invincibiliter bono.

⁵ S. Thomas, 1, 2, q. 19, a. 7.

ponitur; tum quia *bonum ex integra causa*, ut ait Dionysius, vel quis alius¹; tum quia eos damnat Apostolus, qui dicunt: *Faciamus mala, ut veniant bona*². Hinc D. Thomas: *Non est actio bona simpliciter, nisi omnes bonitates concurrant, quia quilibet singularis defectus causat malum*³. Neque obstat illud: *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit*⁴; quia non potest esse oculus simplex, nisi intentio fuerit recta; nec recta intentio, nisi bonus finis bene intendatur; nec bene intendi, nisi per media bona. Idem dicendum est de illo Augustini: *Bonum opus intentio facit*⁵, et de aliis similibus.

Non tamen negandum, bonum finem minuere malitiam actus mali; qui enim sic agit, minori affectu fertur in peccatum, et plerumque ignorantia aliqua iste laborat.

48. Q. 4. *An in eodem actu possit esse duplex bonitas vel malitia?*

R. affirmative: In eodem actu potest esse duplex bonitas vel malitia; potest enim idem actus congruere vel pugnare cum sua regula duplici ex capite. Quo in casu duplex habebitur bonitas vel malitia, ob exercitium videlicet aut violationem duarum virtutum distinctarum. Hinc qui furatur rem sacram, peccat et contra justitiam, quæ vult ut nemo lædatur; et contra religionem, quæ vult ut res sacræ non distrahantur. Hinc qui jejunit ex præcepto, magis meretur, quam qui id facit ex sola devotione; quia ille duarum virtutum intuitu movetur ad bene agendum, obedientiæ et temperantiæ. Ita Angelicus⁶.

Ex his etiam inferitur pro praxi: — quod Confessarius penitentem, qui se accusat v. g. de furto, debet interrogare circa finem ab ipso intentum; nam si hoc furto intenderit pecuniam sibi comparare ad se inebriandum, nova esset in eo malitia. Ita si detraxerit proximo, quærat an fortasse hac ratione intenderit impedire eum a lucro vel aliqua dignitate consequenda; — 2. quod valde præstat, ut bonum faciens plures sibi proponat fines, quoad res ipsa dederit, v. g. si

¹ De Divinis Nominibus. — ² Rom. iii. — ³ De malo, q. 2.

⁴ Matth. vi. — ⁵ In Ps. xxxi. — ⁶ Cont. gent., c. cxxxviii.

eleemosynam tribuat, intendat fratrem sublevare, Deum colere, pro peccatis satisfacere, etc., ita ut multiplicatis bonis intentionibus multiplicentur et merita.

49. *Quid (quæres) resolvendum si actus habeat duplicem finem, unum nempe bonum, alterum vero malum?* — Si actus habet duplicem finem, unum bonum, alterum vero malum, videndum est, utrum finis malus sit secundarius, an primarius: nempe utrum hæc circumstantia mali finis superveniat actioni jam bonæ, quin substantialiter in ipsam influat: ut esset v. g. si quis ex sincero misericordiæ affectu pauperi velit dare eleemosynam; sed quia pauper petit in publico, subintrat etiam stimulus vanæ gloriæ, quin illum repellat. An vero hæc circumstantia antecedenter se habeat, et influat in totum operis corpus, ipsum causando: ut si quis v. g. ideo jejunit vel faciat eleemosynam, ut laudetur ab hominibus.

Si 1, bonitas actionis imminuitur quidem aliquantisper, sed non tollitur substantialiter; quia finis malus se habet tantum concomitanter, quin in ipsam actionis substantiam influat: ut est quædam complacentia sui in eo qui opus bonum exercet. Si secus esset, ait Billuart, vix ullus vel in ipsis Sanctis reperiretur actus bonus, cum tam facile opus quodlibet bonum circumstantia aliqua leviter mala infici contingat.

Si 2, actus erit totaliter malus, quia tunc ideo actus ille eligitur, ut sit instrumentum ad malum, quod recta ratio improbat. *Cum aliquis, ad rem Angelicus, vult dare eleemosynam propter inanem gloriam, hic est unus actus voluntatis, et hic actus totus est malus, licet non ab eo omni quod in eo est malitiam habeat*¹. Hoc sensu ait Apostolus: *Modicum fermentum totam massam corrumpit*². Erit autem tunc actus malus leviter vel graviter pro levitate vel gravitate finis; cum ipse sit regulariter tota ratio malitiæ illius.

¹ In 2, d. 58, q. 1, a. 4 ad 4. — ² I Cor. v. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. V, *Tract. præamb.*, n. 59; et l. VI, n. 270 et 685. — Contenson, *Theol. cordis*, ubi hac de re eleganter pro more suo.

Art. II. — De Circumstantiis

30. Q. 1. Quid est circumstantia, et an ab ea actus humanus bonitatem et malitiam sumat?

R. Circumstantia sic dicta quasi *actum circumstans*, definiri potest: *Accidens quoddam moraliter afficiens actum humanum jam constitutum in suo esse tum physico tum morali*. Ideo duo requiruntur ad circumstantiam: 1. ut non tribuat actui primam essentiam, quia circumstantia est aliquid entitati actus extrinsecum, ita ut sine illa actus ipse et concipi et subsistere possit tam physice quam moraliter: talis est in furto circumstantia loci sacri; 2. ut moraliter actum afficiat, seu ut aliquam moralitatem in actum referat. Sic v. g. sicuti ad furtum refert, quod in loco sacro patratum fuerit; ita nihil interest quod manu dextra vel læva illud commissum fuerit. Est commune cum Angelico¹.

Quod autem actus humanus sumat bonitatem et malitiam a circumstantiis, patet: 1. ex *Evangelio*, ubi mulier laudatur quæ duas tantum monetulas misit in gazophylacium; imo divitibus ipsis plus offerentibus fuit a Christo prælata ob circumstantias tam illius paupertatis, quam boni desiderii amplius tribuendi²; 2. ex *Tridentino*, quod definivit jure divino in Confessione declarandas esse circumstantias peccati speciem mutantis³; quod frustra præceptum esset, si circumstantia malitiam actui non tribueret; 3. ex *ratione*, quæ dicitur ex circumstantiis revera actum sæpius evadere pejorem: ut si quis percuteret proprium patrem, ageret non solum contra justitiam, sed etiam contra pietatem.

31. Q. 2. Quomodo circumstantiæ distinguuntur?

R. Circumstantiæ sunt triplicis generis. Aliæ mutant speciem: aliæ non mutant, sed dumtaxat novam addunt speciem: aliæ denique bonitatem vel malitiam augent, vel minuunt intra eandem speciem.

1. Circumstantiæ, quæ mutant speciem, illæ sunt, quæ

¹ 1, 2, q. 18, a. 3. — V. Liguëri, *Op. Mor.*, l. V, *Tract. præamb.*, n. 59.

² Marc. xii. — ³ Sess. xiv, c. v.

actum humanum ex una specie trahunt ad aliam, v. g. ex bono cum reddunt malum, quatenus nempe primam speciem ita præfocant, ut impediunt quominus se prodere valeat: sic eleemosyna data mere ob vanam gloriam mala est, et ita mala, ut bonitas ex objecto omnino evanescat; sumitur enim uti medium ad malum finem.

2. Circumstantiæ, quæ addunt speciem, sunt illæ quæ bonitati vel malitiæ objectivæ novam bonitatem vel malitiam addunt. Sic v. g. bonitati eleemosynæ, si hæc fiat ad obtinendam a Deo gratiam juste et pie vivendi, talis intentionis circumstantia addit novam bonitatem. Sic item malitiæ furti, quod committitur in loco sacro, illa circumstantia loci addit novam malitiam, malitiam nempe sacrilegii.

3. Circumstantiæ, quæ tantummodo bonitatem vel malitiam augent, aut minuunt intra eandem speciem, sunt illæ quæ bonitatem ipsam, vel malitiam actus humani faciunt tantum majorem aut minorem. Sic major vel minor pecuniæ quantitas in eleemosyna facit majorem vel minorem eleemosynæ bonitatem: ita major vel minor pecuniæ quantitas furto sublata facit majorem vel minorem furti malitiam. Istæ dicuntur etiam circumstantiæ *aggravantes* vel *attenuantes*.

Id autem duplici modo contingere potest: graviter, seu ut aiunt, *notabiliter*; et leviter, seu *non notabiliter*. Circumstantia notabiliter augens in materia quantitatis, seu quæ sita est in numero, pondere et mensura, tunc censetur, quando seorsim sumpta et disjuncta ab ipso actu sufficit ad constituendum peccatum mortale: v. g. si supponamus libellas tres in furto constituere materiam gravem, in furto libellarum sex erit circumstantia graviter augens quantitatem trium libellarum. In aliis vero materiis censetur adesse circumstantia notabiliter augens, quando excedit modum ordinarium peccandi: v. g. si quis per mensem, vel per annum integrum perseveret in odio; vel si quis totam noctem transigeret peccando cum muliere; vel inimicum occideret ipsum membratim concidendo. — Si horum nihil occurrat, circumstantia censetur leviter augens: ut si quis furaretur quatuor libellas; vel si post gravem rixam aliquantulum temporis permanserit in odio⁴.

⁴ Ceterum hic diligenter advertendum est, quod circumstantia quæ peccatum tansfert de veniali in mortale, licet speciem *moralem* non mutet, mutat tamen speciem *theologicam*, ut vocant, et *demeritoriam*. Sic v. g. furtum libellæ unius *specie morali* non differt a furto libellarum mille;

52. Q. 3. *Quot numerantur circumstantiæ?*

R. Septem numerantur circumstantiæ notissimo illo Tullii versiculo:

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando?

Quis indicat qualitatem et conditionem personæ operantis: v. g. ecclesiasticæ an laici, liberine an conjugati? *Quid* designat quantitatem, et qualitatem objecti: v. g. utrum res ablata sit sacra necne, gravisne an levis? *Ubi* denotat qualitatem loci, in quo peccatum commissum est: v. g. an in templo Dei, an extra? *Quibus auxiliis* denotat media, et instrumenta operandi: v. g. an ope dæmonis aut maleficii amore quis impurum inspiraverit? *Cur* exprimit finem extrinsecum operantis: v. g. utrum quis ad sacram Synaxim accedat pietatis, an vanæ gloriæ causa? *Quomodo* indicat modum actionis accidentalem: v. g. intensene, an remisse, an cum plena an semiplena advertentia? *Quando* denotat tam qualitatem temporis accidentalem: v. g. an frequentaverit popinas die festo? quam temporis ejusdem durationem: v. g. an odium et detractio longo tempore perduraverit?²

53. Q. 4. *An actus externus addat bonitatem vel malitiam actui interno?*

R. Affirmant Scotistæ, quia externe operari bonum vel

nam utrumque virtuti justitiæ eadem ratione opponitur. Sed differt *specie theologica*, quatenus furtum leve non meretur gratiæ et gloriæ privationem, ut furtum grave.

¹ Alii inter circumstantias numerant etiam *quoties*; non tamen ad rem per se loquendo, ut observat Alasia; nam hoc adverbium nihil novi actui superaddit, sed indicat dumtaxat multiplicationem ejusdem actus æqualiter contingentem. Excipe, nisi per accidens multiplicatio evadit circumstantia, quatenus inducit majorem inclinationem, et intensionem ad actum. De circumstantiis vid. Suarez *De Pœnitentia*, disp. 22, sect. 6. — *De Actibus*, n. 75. — Kenrich, *De Actibus humanis*, n. 46.

² Notandum autem, quod actus humanus potest esse alio melior vel pejor intra eandem speciem: et quidem *essentialiter*, *intensive* et *extensive*. Melior est vel pejor essentialiter, id est ex fine, si ex perfectiori vel pejori motivo fiat. Intensive, id est ex circumstantiis, si fiat cum majori conatu, ardore ac vehementia. Extensive, nempe ex parte objecti, si ad complura objecta bona vel mala se extendat; ut si quis alicui uno actu plura desideret bona vel mala.

malum est certe aliquid majus, quam illud tantum concupiscere. Attamen Thomistæ cum communiore negant docentes, actum externum per se, prout nempe est mera executio actus interioris, nullam addere actui interno bonitatem, vel malitiam moralem. Constat ex Scripturis, ubi voluntas efficax pro facto reputatur; ait enim Deus Abrahamo: *Quia non pepercisti filio tuo*¹, et tamen pepercit. Ratio autem est, quia actus externus nullam habet imputabilitatem propriam et distinctam ab imputabilitate actus interni, quamvis sit illius veluti consummatio. Unde in solatium piorum, qui desideriiis bonis flagrant, quin ea implere possint, ait D. Thomas: *Tantum meretur qui habet voluntatem perfectam aliquod bonum faciendi, quantum si faceret illud*². Diximus *per se*, quia per accidens actus externus bonitatem vel malitiam sæpius addit actui interno; atque ita in praxi Thomistæ consonant cum Scotistis. Sic Angelicus postquam dixisset, actum externum nullam actui interno bonitatem vel malitiam tribuere, excepit: *nisi contingat ipsam voluntatem* (per actum anteriorem) *secundum se fieri meliorem in bonis, vel pejorem in malis*³. Porro regulariter ita evenit: et sane quoties contigit actum externum esse causam et occasionem, ob quam actus internus pejor evadat, vel quia actus ipse internus multiplicatur, donec per anteriorem obtineat executionem suam; vel quia majorem habet durationem, cum statim actus exterior perfici nequeat?

Præterea nonne per actum anteriorem magis hebetantur

¹ Gen. xxii. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. V. *Tract. Præamb.*, n. 40.

² In 2, d. 40, q. 1, a. 3. Attamen docet idem S. Doctor ex bono actu exteriori provenire aliquod præmium, non quidem essentialiter, sed accidentale. Sic Martyres qui facti pro Christo passi sunt, habent præmium accidentale, seu quendam veluti *aureolam* super illos, qui martyrium quidem exoptarunt, sed revera non potuerunt eodem coronari, licet æquali amoris fervore in Christo mortui sint. Quod quidem valet etiam de doctoribus et virginibus; laureola enim ex D. Thoma, *Suppl.* 96, a. 1. est: *Præmium seu gaudium quoddam accidentale ob excellentem victoriam de hoste in hac vita reportatam*. Porro sicut triplex est hostis, mundus, caro et diabolus; ita triplex excellens victoria cui laureola tribuitur, *martyrum* qui mundum, *virginum* quæ carnem, *doctorum* qui diabolum vicere. — V. Ferraris, *Bibl.*, etc., vº Martyrium. — Liguori, *Dissertationi theologico-morali*, diss. 9, § 7.

³ 1, 2, q. 20, a. 4.

sensus et promiores fiunt ad malum potentiae ipsae exteriores? scandala interdum nascuntur? contrahuntur censurae? oritur obligatio restituendi? Ideo quia regulariter aliquid ex his accidit, bene ait Habert, cum qui externe operatur peccatum, majus malum committere, quam qui illud tantum concupiscit. Adde: actus externus est interioris complementum, et ex toto unus exurgit actus moralis, ideoque semper est in confessione aperiendus. Merito ergo haec propositio ab Alexandro VII damnata est sub n. 25: *Qui habuit copulam cum soluta, satisfacit Confessionis praecepto dicens: Commisi cum soluta grave peccatum contra castitatem, non explicando copulam.*

54. Dices: *Susceptio realis Sacramenti confert majores effectus, quam sola voluntas illud suscipiendi; ergo actus externus actui interno aliquid substantiale superaddit.* — R. Quod realis sacramenti susceptio conferat majores effectus, quam sola illud suscipiendi voluntas, provenit ex privilegio Christi, qui vult ut externa sacramenti susceptio valeat ex opere operato; non vero ratione majoris bonitatis in suscipiente.

55. Q. 5. *An extent actus humani indifferentes?*

R. 1. Certum de fide est, non omnes actus humanos esse indifferentes in se secundum suam speciem, seu objectum; cum quidam sint de se boni, uti v. g. actus Fidei, Spei et Charitatis: quidam de se mali, uti v. g. fornicatio, odium Dei. Ratio, quia sunt quaedam objecta de se rationi consona, et quaedam dissona.

R. 2. Etsi non de fide, attamen certum est, dari actus quosdam in specie et in abstracto prorsus indifferentes; actus enim humanus consideratus in sua tantum specie et in abstracto, est ejusdem naturae, cujus est objectum. Atqui varia dantur objecta, quae ex se et intrinsece neque bona

¹ Actus humanus potest considerari vel in propria tantum specie, uti loquuntur Scholastici, et in abstracto; vel in individuo et in concreto. In specie et in abstracto est actus consideratus in ordine ad solum objectum, ad quod extenditur, uti deambulatio in se, abstrahendo a quolibet deambulationis fine, et a circumstantiis quibuscumque. In individuo et in concreto est actus consideratus non solum in ordine ad objectum, sed etiam ad agentis finem et circumstantias. — V. Liguori, *H. Ap.*, tr. III n. 21.

sunt, neque mala, sed plane indifferentia ad bonitatem vel malitiam, ut ambulare, flores colligere, etc. Ergo dantur etiam actus humani indifferentes in specie. Hinc Hieronymus: *Bonum est continentia, malum est luxuria, inter utrumque indifferens ambulare*¹.

R. 3. Tota quaestio est, an dentur aut dari possint actus indifferentes in individuo agente cum deliberatione. Affirmant Scotistae; nam actus, qui nec bonitatem nec malitiam contrahunt ex objecto, fine et circumstantiis, sunt indifferentes in individuo; atqui dantur tales actus: ut est v. g. spuere, conficere manus, etc. Nulla sane est obligatio haece ponendi, nec qui ea ponit, intendit finem positive honestum; ergo istae actiones in individuo ipso sunt omnino indifferentes quoad mores.

Verum probabilius docent Thomistae cum Bellarmino, Suarez, Valentia, etc., nullos omnino dari actus humanos indifferentes in individuo, quoad bonitatem scilicet vel malitiam moralem in ordine naturali. *Omne verbum otiosum*, ait Christus, *quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii*²; est autem *otiosum verbum* (interprete Gregorio M.) *quod aut ratione justae necessitatis, aut intentione pie utilitatis caret*³. Omnis ergo hominum sermo, qui non habeat talem necessitatem vel intentionem, habet insitum vitium; ergo nulla vel minima res in individuo indifferens esse potest. Et Angelicus sic nervose argumentatur: *Oportet, quod quilibet individualis actus habeat aliquam circumstantiam, per quam trahatur ad bonum vel malum, ad minus ex parte intentionis finis. Cum enim rationis sit ordinare, actus a ratione deliberativa procedens, si non sit ad debitum finem ordinatus, ex hoc ipso repugnat rationi et habet rationem mali; si vero ordinetur ad debitum finem, convenit cum ordine rationis, unde habet rationem boni. Necessesse est autem, quod vel ordinetur vel non ordinetur ad debitum finem: unde necesse est, omnem actum hominis a deliberativa ratione procedentem in individuo consideratum bonum esse vel malum*⁴.

¹ Epist. 89. — ² Matth. XII. — ³ L. VIII Mor., c. XVII.

⁴ 1, 2, q. 18, a. 9. — V. Taparelli, *Saggio Teoretico*, vol. I.

Diximus quoad bonitatem vel malitiam in ordine naturali; nam quoad meritum vel demeritum in ordine ad vitam æternam, utique dantur actus indifferentes in individuo. Sic actus fidei et spei, quibus impii divina gratia excitati tendunt ad justitiam, nec merentur salutem æternam, quia impii gratia sanctificante sunt destituti; nec digni sunt morte, quia illi actus sunt dona Dei ac Spiritus sancti impulsus, non quidem habitantis, sed moventis¹. Hinc in Concilio generali Constantiensi damnata fuit hæc Joannis Hus contraria propositio: *Nulla sunt opera indifferentia, sed hæc est divisio immediata humanorum operum, quod sunt virtuosa vel vitiosa.*

56. Dices: *Ambulare in horto, flores colligere vel olfacere, sputa ejicere, fricare barbam vel manus ad frigus pellendum, etc., non sunt actus mali in se; attamen non referuntur ad bonum; ergo sunt indifferentes.* — R. Similes actus plerumque indeliberate et ex sola imaginatione fiunt, ideo non sunt morales. Quod si fiant deliberate, tunc vel ponuntur juxta dictamen rationis modo naturæ nostro congruenti et proprio pondere ad divinum naturæ auctorem referuntur, et boni sunt; vel ex aliquo fine inhonesto aut aliqua vitiosa circumstantia ponuntur, et tunc mali sunt. Etiam ludere ad recreandum animum et sublevandum corpus spectat ad virtutem, cum id referatur ad debitum finem a Deo intentum².

57. *Ergone (addes) erunt omnes vel minimæ actiones in Deum referendæ de necessitate, ut bonæ sint, non peccaminosæ?*

R. 1: Si agatur de relatione naturali, commune est atque tenendum omnes actus deliberatos ad Deum esse referendos; Deus enim est ultimus hominis finis, et ut talis super omnia diligendus: *Ego sum alpha et omega, principium et finis, dicit Dominus Deus*³; porro hæc intelligi nequeunt absque debita operum nostrorum in Deum relatione. *Virtualiter omnia referre in Deum cadit sub præcepto charitatis, quum hoc nihil aliud sit, quam habere Deum finem ultimum*: ita Angelicus⁴. Sed facilis est vel ipsis gentilibus hæc naturalis

¹ Ita Tridentinum, sess. vi, c. vi; et sess. xiv, c. iv. — Quamquam non nisi improprie tales actus indifferentes dicuntur; cum non tantum deliberate fiant, sed etiam ad aliquod consequendum nos moveant. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. V. *Tract. præamb.*, n. 41.

² D. Thomas, In 2, d. 40, a. 5. — ³ Apoc. i.

⁴ Q. 2, *De charit.*, a. 2, ad. 5. — Liguori, *Op. Mor.*, l. V, *Tract. præamb.*, n. 44.

relatio actionum ad Deum; etenim eo ipso quod quis a pravo fine abstinet, non obstante naturæ in malum proclivitate, actum suum ad Deum tanquam principium omnis recti ordinis implicite referre censetur: unde propter Deum agere facile possumus, quin semper de Deo cogitemus. Sic operarius nonne tota die operatur mercedis amore, licet tota die nequeat de ipsa cogitare? Sic nonne peregrinus qui iter agit patriam suam versus, semper dicitur ad patriam suam tendere, licet non semper de ea cogitet? Quare tametsi aliquis accedens ad mensam non cogitet actu de vitæ conservatione sed solum de fame sedanda, non ideo peccare dicendus est; qui enim vult famem explere, saltem virtualiter et implicite id vult propter ipsam conservationem, sicque cibum non appetit inordinate.

R. 2: Si vero agatur de relatione supernaturali, seu ex motivo christianæ fidei apprehensa, disputant: sed videtur affirmandum dari præceptum omnes humanas actiones ad Deum supernaturali relatione referendi, non quidem actualiter, quod est impossibile, nam in hac vita non est possibile, ut dicit D. Thomas, *quod de Deo semper cogitetur*¹; sed virtualiter, id est vi intentionis prius elicite; et ideo valde congruit, ut sæpius in die, saltem mane, generaliter Deo offerantur omnes actus nostri, ut ita omnis actus etiam indifferens in specie fiat bonus et virtuosus in individuo. Audiatur Gousset: « Cette question n'est point décidée. Mais l'affirmative nous paraît assez fondée, pour ce qui regarde les chrétiens. Suivant l'Apôtre, nous devons faire tout pour la gloire de Dieu: « Omnia in gloriam Dei facite². » Or, il nous semble qu'un chrétien ne peut agir pour la gloire de Dieu, à moins qu'il n'agisse au nom de Jésus-Christ, et en union avec lui, conformément à cet autre précepte, promulgué par le même apôtre: « Omne quodcumque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini « Jesu Christi³... »

« Cette obligation n'est point trop rigoureuse pour le chrétien; il ne lui en coûte pas plus d'agir d'une manière analogue à sa fin dernière, qui est une fin surnaturelle, que de rapporter ses actions à Dieu par un motif purement naturel. « Il nous paraît même à peu près impossible qu'un chrétien fasse une bonne œuvre, sans que les motifs qui « lui sont suggérés par la foi y entrent pour quelque chose (H)⁴. »

¹ Q. unic., *De charit.*, q. 11. — V. Gury, Gonet, etc.

² I Cor. x. Patres autem in hisce Apostoli verbis agnoverunt præceptum, non consilium, prout habet S. Alphonsus noster. — V. Continuatorournely, qui fuse agit.

³ Coloss. iii.

⁴ Bergier, *Dictionnaire*, v° Actes humains.